

Оксана СТОРЧАЙ

**ПЕРША ПРИВАТНА КИЇВСЬКА
ХУДОЖНЯ ШКОЛА-СТУДІЯ
НАПОЛЕОНА БУЯЛЬСЬКОГО
(1850–1858 роки)**

Тема художніх шкіл-студій в Києві ХІХ ст. — початку ХХ ст. мало вивчена науковцями. У місті приватні художні школи-студії з'являються, починаючи з середини ХІХ ст. із створенням живописної школи Н. Буяльського, згодом славнозвісної рисувальної школи М. Мурашка, студії К. Юнге та ін. Особливо-го поширення студійна освіта набула у Києві в першій чверті ХХ ст. і відіграла важливу роль у фаховому становленні багатьох художників, архітекторів, мистецтвознавців і загалом в естетичному вихованні творчої молоді. Студії тримали відомі київські художники — В. Галімський, І. Селезньов, С. Світославський, Г. Світлицький, І. Їжакевич, О. Екстер, М. Яровий, О. Мурашко разом з А. Крюгер-Праховою та Козловим, О. Романов, Я. Мільман, М. Козик, І. Мозалевський, фон Ессен, А. Монко, А. Сабатовський та ін.

Історія створення і функціонування першої приватної київської живописної школи Наполеона Буяльського викликає інтерес насамперед тим, що це була школа нового типу з характерними ознаками студійної освіти. У середині ХІХ ст. у Західній та Східній Європі, Російській імперії приватних мистецьких шкіл було небагато. Період значного поширення і розквіту приватних шкіл-студій (академій, ателье) припадає на кінець ХІХ — початок ХХ ст., коли на протигагу академіям мистецтв, де методи викладання потребували корінних реформ, починає розвиватися метод вільної студійної роботи.

Вивченням історії школи Н. Буяльського займалися Н. Молева і Е. Белютин «Русская художественная школа первой половины XIX века», Б. Бутник-Сіверський «Художня школа Наполеона Буяльського», А. Мердер «Шевченко и Буяльский домогаются вакансии учителя рисования в Киевском Университете. Публичная живописная школа Буяльского»; відомості про Н. Буяльського і його школу знаходимо у довідниковій літературі [1–7]. Невеликий корпус архівних документів, що знаходяться у Києві, зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН

України, Центральному державному історичному архіву України. (Основний масив матеріалів про Н. Буяльського зберігається в архівах С.-Петербургу.) Завдяки цим матеріалам стало можливо скласти досить повне уявлення про школу Н. Буяльського.

Як відомо, тогочасна державна служба для художника була можливою лише на посаді викладача рисунка при навчальних закладах. У відкритому в Києві 1834 р. Імператорському університеті св. Володимира, як і в сучасних йому університетах, до навчальної програми входило викладання рисунка і живопису. Із створенням школи Буяльського у 1850-ті в художній освіті Києва склалася цікава ситуація, а саме поява різних форм навчання мистецьким дисциплінам. З одного боку — навчання рисунка і живопису в Київському університеті, де було запроваджено академічне викладання за методикою Петербурзької академії мистецтв і без підготовки професійних художників. З іншого — живописна школа Буяльського, яка орієнтувалася на західноєвропейські методики, з типовими ознаками школи-студії та підготовкою фахівців.

Про самого художника Наполеона (Хома — Станіслав — Наполеон) Миколайовича Буяльського (р. н. і см. нев.) відомо, що він був нащадком старого шляхетського роду, який з 1659 р. володів по спадщині селом Майдан-Борковським на Поділлі. Початкову фахову освіту він отримав у Кременецькому ліцеї, де на той час рисунок і живопис викладав талановитий портретист Ю. Пічман. Будучи матеріально забезпеченим, Буяльський продовжує художню освіту за кордоном, куди виїхав у 1827 році та навчається у найкращих і відоміших тогочасних Академіях мистецтв — рік в Берлінській (1828 р.), чотири роки у Дюссельдорфській (1829–1832 рр.), шість років у Паризькій (1832–1837/8 рр.), де одночасно відвідував паризькі приватні школи Гросса і Горація Вулета. З цих тривалих занять художник отримав солідну мистецьку освіту. Він спеціалізувався переважно на історичному і портретному живописі. У період перебування за кордоном він отримувал як приватні так і державні замовлення. Так одне із замовлень він дістав через тодішнього пера Франції міністра внутрішніх справ.

У 1837 або 1838 р. Буяльський від'їжджає з Парижа до Італії. Скільки він перебував там, нам невідомо. Наступна зафіксована дата — це 1844 рік, коли художник оселився у Києві і розробляє проект своєї живописної школи.

1845 року, довідавшись про відкриття найближчим часом вакансії викладача рисунка в Імператорському університеті св. Володимира, Буяльський захопився ідеєю викладати одночасно у своїй школі і в університеті, щоб можна було користуватися його художньою колекцією. З цього приводу художник 20.11.1845 подає до київського університету два рисунки академічних фігур для засвідчення самостійності їх виконання, а 1846 р. бере участь як один із ше-

*Центральна частина Києва з висоти пташиного льоту.
У вигляді птиці над містом влітку 1918-го кружляв німецький аероплан*

сти претендентів (Федора Біляєва, Павла Шлейфера, Йосипа Габерцеттеля, Тараса Шевченка і Гаврила Васька) у конкурсі на зайняття посади викладача рисунка в Університеті св. Володимира, яка звільнилася після виходу на пенсію К. Павлова.

Художник наполегливо подає свої проекти й прохання у справі школи й посади університетського викладача до С.-Петербурзької Академії мистецтв, попечителя Київського навчального округу, міністра освіти та інших. Спершу йому було відмовлено від посади викладача рисунка київського університету через відсутність диплому від Петербурзької академії мистецтв, але основною причиною, напевно, було те, що він уродженець західних губерній польського походження. Буяльський для вирішення своїх проблем їде 1846 р. до Петербургу і за етюд з натури та представленими посвідченнями іноземних академій отримує від Академії мистецтв звання некласного художника живопису історичного і портретного. Стосовно отримання вакансії викладача Академія мистецтв нічим допомогти не змогла, бо це питання було у компетенції міністерства народної освіти. Не допомогло також і сприяння Товариства заохочення художників, куди звернувся за підтримкою Буяльський. (Посаду викладача рисунка в київському університеті зайняв Г. Васько). Але Академічна рада схвалила

проект школи Буяльського і обіцяла надати посібники — зразки для рисування, гіпсові зліпки голів і статуй за доступними цінами.

Упродовж 1844–1850 рр. Буяльський збудував спеціально пристосований для школи будинок на дев'ять кімнат на вулиці Кадетській, недалеко від університету. В одній кімнаті жив сам художник, у п'ятьох — містилася школа, а три кімнати були відібрані міською владою для квартирного постюю.

1.04.1850 «Публічна методична школа живопису» Наполеона Буяльського була відкрита.

Вже у перші роки існування школи художник зібрав досить пристойну колекцію творів мистецтва, що слугувала методичною базою для викладання рисунка і живопису. До складу колекції входило 260 естампів (літографій, гравюру на міді та дереворитів), поміж них гравюри Марка Антонія Раймонді з оригіналів Рафаеля, дереворити А. Дюрера, 30 найкращих голів Жульєна, 50 етюдів дерев Бертена, гравюри Моргана, серія батальних сцен В. Адама, 60 історичних композицій Лафаржа, гравірованих А. Фальком та ін., 244 медальйона і барельєфа зі зображенням історичних і релігійних сюжетів, 68 гіпсових зліпків з античних, серед яких Аполлон і Венера Медицейська та тогочасних творів скульптури, 52 картини різних жанрів російських і західноєвропейських художників, поміж них автопортрет Лоуренса, живописні твори барона Гроса, В. Шадова, Пісторіуса (на жаль, в архівних і друкованих джерелах, де йдеться про художню колекцію школи, ініціали художників переважно не вказуються). Буяльський придбав також для викладання історії живопису цілу низку багато ілюстрованих монографій французькою, англійською, німецькою мовами. Ця художня колекція коштувала Буяльському чималих грошей. Але найголовнішим було те, що зібрані до школи мистецькі твори слугували досить солідною навчальною базою для здійснення художником-педагогом своєї навчальної програми професійної практичної і теоретичної підготовки майбутніх художників, розрахованої на чотири класи, з подальшим продовженням навчання в С.-Петербурзькій Академії мистецтв. Так, у першому класі — графічному або рисувальному, крім початкових правил рисунка, учні отримували теоретичні і практичні знання з перспективи. У другому — вищому рисувальному або античному класі — учні рисували з гіпсових рельєфів, античних скульптур, з натурщиків, натюрморти, як при сонячному освітленні, так і при штучному. З теоретичних дисциплін вивчалася: пропорція, світлотінь та анатомія. Третій клас — живописний, учні навчалися живопису як шляхом копіювання з картин, так і студіювання живої природи. Теоретичні дисципліни цього класу: теорія колориту, драпірування і світлотіні у кольорі. Четвертий — клас композиції, у якому за програмою учні писали пейзажі, портрети і картини на історичні сюжети. Буяльський викладав усі теоретичні і практичні мистецькі дисципліни,

лише викладання остеології та міології художник вважав за доцільне доручити університетському викладачу медичного факультету. Здійснити це йому вдалося тільки 1856 р., коли професор Вальтер дозволив учням школи Буяльського відвідувати його лекції з анатомії в Університеті св. Володимира.

Будучи людиною творчою, добре знайомою із принципами і методами викладання в провідних тогочасних європейських академіях мистецтв та приватних школах, Буяльський упродовж часу існування школи удосконалював навчальну програму — методику викладання, перевіряючи її ефективність в процесі роботи. Найголовнішим є те, що його методика викладання рисунка і живопису була побудована на безпосередньому сприйнятті й відтворенні натури як такої, а не натури, побаченої через копіювання оригіналів і гіпсів. Хоча, безумовно, початок навчання малюнку ґрунтувався в принципі на академічному методі, який у всіх випадках змінювався з метою наближення до роботи з натури. Яким би чином не використовувалися у навчальній програмі оригінали (гіпсові зліпки, картини, естампи) вони обов'язково зв'язувалися зі завданнями з перспективи, зображенням реального предмету.

Окреслимо деякі основні принципи і методи викладання рисунка і живопису Буяльським. Художник, виходячи з методики західноєвропейських шкіл, починав курс навчання від креслення простих геометричних моделей по даному ортографічному масштабу (тобто представляючи тіло в дійсному його розмірі, а не в перспективі), потім переходив до рисунка прикрас складної фігурації — арабесків, меблів, де головна увага приділялася їхньому плану, фасаду, розміру і т. д. Тим самим курс відкривався рисунком свого роду проекції предмета з усіх боків, тобто зі знайомства з конструкцією предмету, характером побудови його реальної форми. Після цього учень переходив до рисунка тих же самих предметів, але зображуючи їх по правилах звичайної перспективи. Усі ці вправи мали підготувати учня рисувати ті ж предмети з натури.

У курсі навчання Буяльський запровадив і традиційні вправи з копіювання антиків. Цікаво, що наступний етап навчальної програми — перехід до рисунка з гіпсу Буяльський будує на розроблених ним самим принципах, які не можна віднести до впливу добре знайомої художникові німецької або французької художньої педагогіки. Вони представляють цілком самостійну спробу по-новому осмислити і роль гіпсу і характер підготовки живописця. Так, після рисунка нескладних предметів, — ваз, орнаментів тощо та знайомства з перспективою і світлотінню, Буяльський вважав за доцільне переходити не до гіпсу, а до начерків з натури тварин або навіть людини, щоб у учня з'явилося розуміння необхідності знати людське тіло ще до того, як він перейде до рисунку антиків.

Відносно програми живописного класу, то в ньому учні навчалися живопису шляхом копіювання кращих оригінальних картин, писали з натури і натур-

ників. За цим класом йшов самостійний клас композиції, в якому молоді художники писали портрети, пейзажі та історичні картини. Як бачимо, провідне місце в методиці викладання Буяльського відводиться переважно роботі з натури.

Однією із новаторських ідей Буяльського було введення до навчальної програми дисципліни — літографії і літографського друку. Крім опанування учнями мистецтва друкованої графіки, це мало й велике практичне значення для школи, а саме давало можливість найкращі учнівські твори літографувати і продавати. Художник довгий час та з великими труднощами добивався дозволу у місцевої влади на відкриття літографської майстерні, але тільки 1853 р. йому дозволили поставити в школі лише один літографський станок на один камінь.

Будучи прогресивною людиною, Буяльський захопився на той час «молодим» мистецтвом фотографії, маючи мету використати її як у творчій праці (як підготовка фотографічних етюдів для картини) так і, напевно, для введення її до навчальної програми школи. 1854 року він отримав із Лондона і Парижа все необхідне приладдя для фотографії, найвірогідніше, колоїдної.

Перша київська школа користувалася популярністю. До школи приймалися особи чоловічої й жіночої статі різного віку (діти, підлітки і дорослі) з різних верств населення: студенти (Університету св. Володимира), військові, службовці, гімназисти (1-ї та 2-ї Київських гімназій), діти поміщиків, ремісників, міщан. Крім киян, була ціла група учнів, які приїздили до Києва спеціально навчатися у Буяльського. Інтернату при школі не було: діти жили при батьках або при навчальних закладах. Учні розподілялися на дві категорії — на студентів і на вільних слухачів, як, наприклад, було запроваджено у С.-Петербурзькій Академії мистецтв. Обов'язковим для обох категорій учнів був невеликий випробувальний термін для визначення їхніх здібностей, обдарування, підготовленості, серйозності намірів навчатися рисунку і живопису і, найголовніше, до якого класу зарахувати. Прийом до школи відбувався протягом року, оскільки обов'язкових канікул не було. Різноманітність складу учнів, прийом до школи протягом року є ознаками, характерними рисами студійної школи.

Викладацька діяльність для Буяльського була його покликанням і хистом. Художник провадив індивідуальну роботу з кожним учнем, який звісно працював у групі учнів об'єднаних однаковою рівнем підготовки і завданнями зі зображальної грамоти (все це в межах одного класу). До його навчальної програми входила підготовка не тільки професійних художників-живописців, але і навчання мистецької грамоти учнівської молоді, яка при нагоді зверталася до образотворчого мистецтва одночасно з основною своєю спеціальністю. Показовим є те, що окремі з них потім змінювали свої життєві плани і ставали живописцями, закінчуючи Академію.

Серед учнів Буяльського були двоє дітей графа Я. де Бальмена, один із них

талановитий аквареліст Сергій де Бальмен, дочка М. Башилова (нагадаємо, що Я. де Бальмен і М. Башилов були першими ілюстраторами рукописного «Кобзаря» Шевченка), сина предводителя дворянства Томари — Бориса Томара, студентів київського університету Олексія Кисельова і Олексія Княжинського, Івана Ярмоховича, який після школи Буяльського навчався з 1859 р. у С.-Петербурзькій Академії мистецтв як вільний слухач, а 1862 р. одержав звання «некласного художника». Також у школі Буяльського навчалися Карл Новаківський (став бібліотекарем у поміщика Свіджинського у Варшаві), Варинський (згодом переїхав до маєтку Понятовського на Київщині, де напевно, працював художником), Андрій Васильєв (став учителем рисунка 1-ої Київської гімназії); Ігнатій Гінзбург; Янківська (стала власницею мистецької збірки у Києві).

Дотепер не знайдено робіт учнів школи Буяльського, але відомо, що Академія мистецтв схвально відгукувалася про рисунки і живописні твори її учнів, які надсилалися щорічно із письмовими звітами і, загалом школа користувалася її повагою. Про твори художника відомо лише те, що він розписував Олександрівський костюм у Києві.

Підсумовуючи вище сказане, приходимо до висновку, що Буяльський вибрав тип школи-студії, де в навчальній методиці переважала робота з природи, а не копіювання з гіпсів, естампів тощо і де учень міг працювати у відомому напрямі під керівництвом даного художника-викладача. Звідси — власна система викладання, характер відносин з учнями. Система викладання Буяльського склалася як результат особистого художнього досвіду і знань, знайомства з методами викладання в західноєвропейських академіях і художніх студіях Парижа. Метою Буяльського було не тільки учити, але і виховувати творчу індивідуальність, розвивати таланти. Найважливішим є те, що школа Наполеона Буяльського відкриває новий період в історії художньої освіти в Україні, зокрема у створенні приватних художніх шкіл-студій в Києві наприкінці ХІХ і особливо на початку ХХ ст.

1. *Бутнік-Сіверський Б.* Художня школа Наполеона Буяльського. К., 1945 // Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 14-2/234, арк. 268–317.

2. Митці України: Енцикл. довід. / Упоряд. М. Г. Лабінський. — К., 1992. — С. 98–99.

3. *Мердер А.* Шевченко і Буяльський допомагають вакансії учителя рисования в Киевском Университете: Публичная живописная школа Буяльського // Киевская старина. — К., 1901. — Июнь. — С. 139–140.

4. *Молева Н., Белютин Э.* Русская художественная школа первой половины ХІХ в. — М., 1963. — С. 246, 305, 317–319, 322, 325, 326, 383.

5. *Ровинский Д. А.* Подробный словарь русских граверов ХVI–ХІХ вв.: Посмертное издание. — СПб., 1895. — Т. I. — С. 125.

6. Художники народов СССР: Библиографический словарь. — М., 1972. — Т. 2. — С. 133.

7. Тн-В. V, 1911, s. 211.

Анотація. Стаття присвячена першій київській приватній школі Н. Буяльського від якої починається новий етап в історії мистецької освіти в Україні

Ключові слова: приватна школа-студія, Наполеон Буяльський, Київ 1850–1858 рр.

Summary. Summing up the above, we can conclude that N. Buyalskiy chose the type of school-studio, where work from nature prevailed in educational methods rather than copying of plaster casts, prints and where students could work in a certain direction under the guidance of an artist and teacher. Hence, his own system of teaching and relations with students. The system of teaching of N. Buyalskiy was formed as a result of his personal artistic expertise and knowledge, acquaintance with the methods of teaching in Western academies and art studios in Paris. The purpose of N. Buyalskiy was not only to teach but also to train creative individuals and develop talents. The most important fact is that school of N. Buyalskiy opens a new period in the history of art education in Ukraine, in particular, in the establishing of private schools- art studios in Kiev at the end of the XIX century and especially at the beginning of the XX century.

Keywords: private art studio school, Napoleon Buyalskiy, Kiev 1850–1858